

EXAMENSARBETE

Hösten 2007

Läroarbete, 60 hp.

Bilden av vilden och vilden på bilden

**-Analys av bilden av den
nordamerikanske indianen i svenska
historieläromedel**

Författare

Rolf Johansson
Stefan Torstensson

Handledare

Patricia Lorenzoni

www.hkr.se

Abstract

I uppsatsen analyseras bilder föreställandes nordamerikansk ursprungsbefolkning i ett antal läroböcker för historia på högstadiet och gymnasiernas A och B-kurser. Syftet är att se om bilderna förmedlar stereotyper och i så fall hur texten hanterar detta.

Uppsatsen resultat blir att stereotyper är vanligt förekommande och hanteras mycket illa om överhuvudtaget. Uppsatsen slutsats blir att bilderna mest finns med som prydnad till texten.

Nyckelord: *Indian, Amerika, USA, Ursprungsbefolkning, Bildanalys, Läroboksanalys, Gymnasiet, Högstadiet*

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Frågeställning	4
1.2 Relevans och syfte	4
1.3 Begrepp	5
1.4 Forskningsläge	6
1.5 Bilden av vilden och vilden på bilden – Teoretiska utgångspunkter	8
1.6 Bakgrund – den nordamerikanske indianen och myten om västern	11
1.6.1 The Westward Movement och Manifest Destiny	11
1.6.2 The Trail of Tears	12
2. Bilder	12
2.1 Porträttsbilder	14
2.1.1 General Custer	14
2.1.2 Red Cloud	15
2.1.3 Little Big Man	17
2.1.4 Navajopojke	19
2.1.5 Indiankvinna framför tipi	20
2.1.6 Indian till häst	21
2.2 Illustrationer	23
2.2.1 Indian i handelsbod	23
2.2.2 Kontakt mellan indianer och tidiga kolonister	24
2.3 Reproducerade konstverk	27
2.3.1 Little Big Horn	27
2.3.2 Pennsylvaniafördraget	30
2.3.3 The Trail of Tears	31
2.3.4 Progress	33
3. Avslutande diskussion och resultat	36
4. Litteraturförteckning	38

1. Inledning

När vi läste historiedidaktik visade vår föreläsare, Thomas Sörensen, en bild för oss av afrikanska slavar i södra USA. I texten som hörde till bilden redogjordes, helt korrekt, för hur eländigt de flesta slavar hade det. Dock såg slavarna på bilden, välnärda, välklädda och faktiskt ganska glada och nöjda ut. Bilden ger alltså ett helt annat intryck än vad texten gör. Vi blev intresserade av att undersöka detta vidare för att se om det är en generell tendens när det gäller utomeuropeiska folkslag.

Vi hade först tänkt att titta på alla bilder av alla utomeuropeiska folk, dock visade sig detta bli ogörligt i en så pass liten undersökning som en 15-poängsuppsats. Valet föll på indianer dels för att det fanns ett rimligt (det vill säga varken för få eller för många) antal bilder, dels för att bilden av indianen är så spridd via populärkultur. Det vill säga att alla vet hur en ”riktig” indian skall se ut.

1.1 Frågeställning

Vilken bild förmedlar svenska läromedel i historia för gymnasiet och högstadiet av den nordamerikanske indianen?

1.2 Relevans och syfte

När vi skall arbeta som gymnasielärare i Religionskunskap och Historia så är det viktigt att kunna analysera och tolka bilder. Synsinnet är fundamentalt för oss människor. Den mänskliga varelsen har alltid använt synsinnet för att bedöma en annan människa, är hon vän eller fiende, behöver jag fly eller slåss, eller kan det rent av vara en lämplig partner. Detta har genom årtusendena gjort att vi tränat upp synen till det kanske absolut viktigaste sinnet. Utan synen får vi mycket svårt att fungera. Eller som det skrivs i boken *Visuella spår*:

Den visuella sfären betraktas inte enbart som en produkt av en viss kultur utan också som skapande kultur, och på så vis bidragande till konstruktionen av världsbilder, politiska uppfattningar, religiösa föreställningar etc. Grundläggande är också en insikt om att synsinnet av tradition inom västerländsk vetenskap värderats högst av sinnena, vilket får intressanta konsekvenser. Seendet är fundamentalt för kommunikationen människor emellan.¹

---

¹Sparman, Torell, Åhren-Snickare, red, 2003. *Visuella spår*. S. 14.

Resonemanget leder till att vi behöver bilder i böckerna för att använda oss av vårt kanske främsta sinne, vi skapar nya bilder inne i huvudet när vi ser bilder, vi gör associationer till saker vi varit med om eller skulle vilja vara med om.

Bilden som kunskapsförmedlare är oerhört viktig inom skolan, Sten-Gösta Karlsson och Staffan Lövgren skriver i sin bok *Bilder i skolan* om en undersökning där man tittade på hur mycket bilder det finns i svenska läromedel. För de läromedel där siffran var högst, lågstadieböcker, är siffran 60-80 procent. På mellanstadiet och högstadiet är siffrorna 50-70 procent respektive 30-60 procent.² Siffrorna talar för sig själva och författarna frågar sig informationen inte används bättre än vad den gör. De menar att ”troligen är det så att framställda bilder ter sig som seende bilder, med vilket vi avser det man ser direkt med ögonen.”³ Författarna menar att det då skulle räcka att öppna ögonen för att förstå en bild, men framställda bilder är något annat än det som kan ses till exempel genom fönstret när eleven sitter i skolbänken. Läroboksbilderna är information som är lagd tillräta. Det är information som är mycket djupare och avsedd för att eleverna skall lära sig något mer än att bara känna igen föremål och platser.

Vi som lärare kommer att överlämna en del av undervisningen på våra läromedel, mer eller mindre beroende på vilken stil vi har. Om då runt 50% av böckerna består av bilder och bilder faktiskt är så viktiga som antyds ovan blir det väldigt viktigt att undersöka om bilderna säger det vi vill få fram och inget annat.

1.3 Begrepp.

Som redan tidigare sagts skall vi titta på bilden av indianen i svenska historieläromedel. Det kan därför vara rimligt att försöka reda ut begreppet indian.

När Columbus gav sig ut på sin resa 1492 var tanken att han skulle finna en västlig sjöväg till Indien. Att jorden var rund visste de flesta (bildade) på Columbus tid men storleken var man osäker på. Det var något som grekerna vetat men denna kunskap hade dock gått förlorad. Att jorden var så stor som den var eller att en hel kontinent, Amerika, låg i vägen var inget Columbus visste. Så när han landsteg på en okänd ö i Västindien under hösten 1492 var han övertygad om att han kommit till Indien. Något han förblev övertygad om i resten av sitt liv

---

² Karlsson, Lövgren, 2001. *Bilder i skolan*, S. 42

³ Karlsson, Lövgren, 2001. *Bilder i skolan*, S. 42

trots att andra relativt fort började tvivla.⁴ Följaktligen döps området till Västindien och folken man träffar på till indianer. Denna benämning följer sedan med både till Nord- och Sydamerika. Även där kom folken man mötte att kallas för indianer. Det är också den benämning på folken som finns i läroböckerna. Indian är, om än inte lika mycket som i USA, ett problematiskt begrepp. Men det är bilden av indianen vi undersöker med stereotyper och fördomar, därför kommer indian att användas.

1.4 Forskningsläge

Lars M Andersson, Lars Berggren & Ulf Zander skriver i sin bok *Mer än tusen ord* angående användning av bilden som källa;

Den stora svårigheten ligger i att det helt enkelt inte finns några bilder, eller ens komponenter i dem, som har en bestämd och en gång för alla given betydelse – ett enkelt och självklart förhållande som dessvärre glöms bort nu när bilden allt oftare används som källa inom historieforskningen. De konfigurationer av ytor, punkter, streck och färger som vi avläser som bilder produceras och tolkas alltid av individer i enlighet med ständigt sig förändrade koder, konventioner, kontexter och behov. Bildanalysen som ett instrument för vinnande av historisk kunskap har därför endast berättigande om den på ett medvetet och systematiskt sätt kombinerar kunskaper om visuella koder och konventioner med studier av andra historiska förlopp och förhållanden.⁵

Lars Berggren menar vidare att bildanalysens möjligheter ligger i att bilder hanterade med noggrannhet kan ge oss kunskap om mycket av det som aldrig blev skrivet. Det gäller därför att ställa frågor som bilderna kan besvara.

I boken *Att tolka bilder* skriver Jan-Gunnar Sjölin om det holistiska perspektivet på bildens betydelse;

I varje bild möts ett otal betydelser och betydelsemöjligheter, vars uttryck finns både bredvid, över och bakom varandra. Man kan rent av säga, att betydelse finns inuti varandra, som i kinesiska askar. Betydelseerna existerar på en rad olika nivåer, och det är helt omöjligt att uppfatta dem alla på en och samma gång. Men de finns där ändå som upplevelsemöjligheter i ett och samma nu. Och de är långt ifrån oberoende av varandra: de förstärker, motverkar och influerar varandra. Tillsammans utgör de en komplicerad mekanism eller snarare organism. Det är i ett samspel mellan bildens alla aspekter och dess betraktare, som de förverkligas.⁶

Kjell Härenstam undersöker i sin avhandling *Skolboks-Islam: Analys av bilden av Islam i läroböcker i religionskunskap*. Även om vårt undersökningsobjekt inte är det samma torde

---

⁴ Här bör kanske nämnas att Indien var i princip hela Asien. Jämför med de ostindiska kompanierna som ju handlade framför allt med Kina och Japan.

⁵ Andersson, Berggren, Zander, 2001. *Mer än tusen ord, Bilden och de historiska vetenskaperna*. S. 71..

⁶ Sjölin, red, 1993. *Att tolka bilder* s. 167

viktiga beröringspunkter finnas. Dels gällande läroböcker och förlag och dels om stereotyper i läromedel mer allmänt.

Han tar i sin avhandling upp problematiken med en allt mer monopoliserad läromedelsmarknad. 87% av marknaden tillhör tre förlag; Nya Liber (här inräknas Esselte och Almqvist & Wiksell som köpts upp av Liber), Natur och Kulturgruppen samt Läromedelsgruppen.⁷ Dessa siffror är i och för sig från 1990 men vi har inte kunnat hitta några nyare siffror och det är tveksamt om det har förändrats i någon större utsträckning. Han tar även upp problematiken med stereotyper och fördomar som förmedlas i våra läromedel. Han redogör bland annat för en rapport utgiven av SIL (Svenska Institutet för läromedel) som heter *Rasism och främlingsfientlighet i svenska läroböcker*. I rapporten skrivs bland annat att svenska läromedel är dualistiskt uppbyggda;

[...] rekonstruktionen av världen ofta byggs upp med hjälp av begreppspar och bildkontraster som beskriver verkligheten i motsatspar; vitt – svart, rikt – fattigt, utvecklat – underutvecklat, här – där, nu – då, välfärd – ofärd, stad – land, trevlig – otrevlig etc.⁸

Dessutom hänvisar Härenstam till en avhandling som heter *Kulturkunskap i förändring* av Lena Olsson. I denna har hon undersökt geografiböcker och anser där att hon hittat belägg för en etnocentristisk världssyn i läromedlen, där de nordvästliga delarna av Europa klassas högst.⁹ I ett citat från boken *Afrika i skolböckerna. Gamla fördomar och nya* av Mai Palmberg menas att den bild som förmedlas av afrikaner snarare vädjar till våra skuld känslor och inte bygger på solidaritet och respekt.¹⁰ Återigen är undersökningsobjektet inte detsamma som i vår studie. Men de teman som används när man avbildar den andre torde gå igenom helt oavsett om det är indianer eller afrikaner.

I stort målas en ganska trist bild upp av våra läromedel, såsom fyllda, med fördomar och stereotyper, om än väl dolt, vilket vi får se om vi kan antingen bekräfta eller motsäga när vår undersökning är färdig.

---

⁷ Härenstam, 1993. *Skolboks – Islam Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap* s. 31.

⁸ Härenstam, 1993. *Skolboks – Islam Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap* s. 37.

⁹ Härenstam, 1993. *Skolboks – Islam Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap* s. 35.

¹⁰ Härenstam, 1993. *Skolboks – Islam Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap* s. 36.

1.5 Bilden av vilden och vilden på bilden – teoretiska utgångspunkter

Gustav Jahoda försöker i sin bok *Images of Savages: Ancient roots of modern prejudice in western culture* förklara de föreställningar västerlänningar har om icke vita. Detta gör han genom att spåra de föreställningar han menar existerar än idag nästan 2000 år tillbaka i tiden. Vildarna blev av koloniserarna sedda som barn och/eller djur och detta, menar författaren, färgar fortfarande vår syn på den andre. För undersökningen framledes är Jahoda ett naturligt val. Kanske inte så mycket för oss och den här undersökningen utan för att hans försök att förklara var uppfattningarna kommer ifrån och deras historiska bakgrund som att han ger råd och tips om vad vi faktiskt ska titta efter. För det vi skall titta på handlar egentligen inte om verkliga människor. Utan istället om den föreställning som finns kring de som anses stå utanför den egna kulturen. Och dessa föreställningar lever kvar enligt Jahoda som skriver:

History is important because it is which bequeaths us our language our cultural traditions and norms, and our social institutions. All these play a significant part in how we come to construe our world in terms of different social categories the first an indispensable precursor to all form of prejudice.¹¹

Även om Jahoda framförallt har ägnat sig åt att beskriva och diskutera de ”gamla” uppfattningarna torde det, med ledning av citatet ovan, fortfarande gå att se spår av dessa i materialet vi skall undersöka.

Tanken på mer eller mindre monstruösa människoraser är gammal. Redan Plinius den äldre listar och skriver om sådana under det första århundradet före Kristus, och han stöder sig på grekiska källor.¹² Romaren Plinius placerade dessa varelser utanför sin egen värld (romarriket). De civiliserade mänskliga där vi bor och de ociviliserade omänskliga utanför vår gemenskap. De Europeiska upptäckarna, som ju levde under renässansen, och såg sig som arvtagare till antikens människor förväntade sig alltså att träffa på dessa monster på sina resor. När mötet med dessa uteblev kan man förmoda att vissa av förväntningarna flyttades över till de folkslag man faktiskt träffade på, däribland indianerna.¹³ De icke europeiska folkslagen gavs diverse monstruösa egenskaper, bland annat kannibalism.¹⁴ De jämfördes även med djur, apor och barn. Jahoda sätter upp följande schema för hur indianerna skulle rangordnas jämfört med européer: Indianer:Spanjorer = Barn:Vuxna = Apor:Människor.¹⁵ Indianer förhåller sig alltså till spanjorer (européer) som barn till vuxna och som apor till människor.

---

¹¹ Jahoda, 1999. *Images of savages*. s. xv.

¹² Jahoda, 1999. *Images of savages*. s. 1.

¹³ Jahoda, 1999. *Images of savages*. s. 10.

¹⁴ Jahoda, 1999. *Images of savages*. s. 97 ff.

¹⁵ Jahoda, 1999. *Images of savages*. s.19.

Under senare århundrade, framförallt på 1800-talet ses indianerna som ett hinder på vägen mot civilisation, de blir ett nödvändigt offer i civilisationsprocessen. För att kunna kultivera och civilisera den nya kontinenten måste indianerna bort, eller åtminstone europeiseras.¹⁶

Anne Maxwell skriver i sin bok, *Colonial Photography and exhibitions* om de fotografier av indianer som massproducerades i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Hon undersöker även de uppvisningar där vildar deltog, men det är av mindre intresse för den här studien. Maxwell undersöker kritiskt det bildmaterial som finns och försöker förklara varför de ser ut som de gör. I detta menar hon att bilden av den andre ofta skapades för att kunna stärka en västerländsk identitet. Då det i många läromedel kommer att vara fotografier producerade under denna tid ovan blir Maxwells bok mycket intressant. Och även Maxwell ger tips om vad man faktiskt skall titta efter i bilderna.

Maxwell beskriver, till skillnad från Jahoda, inte bilden av indianen/vilden i medvetandet utan hur han faktiskt avbildades, även om dessa två fenomen naturligtvis hänger samman. Maxwell menar att de fotografier som blev mest berömda och inflytelserika (vilket också torde kunna översättas till de mest vanliga, och därmed de man mest frekvent hittar i svenska läromedel) var de som överensstämde med för tiden accepterade rasteorier. Teorier om den västliga expansionen och indianerna såsom medlemmar av den döende ras.¹⁷ Teorin om vissa rasers utdöende går i princip ut på att man kunde skylla det elände som drabbade ursprungsbefolkningen på dem själva eftersom deras ras ändå var ödesbestämd att gå under för att den inte kunde tävla med européerna.¹⁸ Vidare skriver Maxwell att även om fotografierna var uttryck för vad hon kallar *philanthropic activities* gav de ändå uttryck för ett synsätt som gagnade storföretag och regering.¹⁹ Även om fotografierna tyckte att de gjorde mänskligheten en tjänst genom att dokumentera indianerna så blev konsekvenserna att en bild av dem förmedlades som rättfärdigade att köra bort dem och att stjäla deras land. Fotografier som framställer ursprungsbefolkningen som medlemmar av en döende ras kunde naturligtvis användas av regeringen när man bestämde att förflytta indianer eller när järnvägsföretag ville dra järnvägar genom indianernas land.

---

¹⁶ Jahoda, 1999. *Images of savages*. S. 23.

¹⁷ Maxwell, 1999. *Colonial Photography*. S. 96.

¹⁸ Maxwell, 1999. *Colonial Photography*. S. 107.

¹⁹ Maxwell, 1999. *Colonial Photography*. S. 96.

Maxwell påpekar att fotografierna aldrig var spontana (här pratar vi om de indianbilder som producerades under senare delen av 1800-talet) utan alltid noggrant iscensatta. Indianen kläddes i traditionella kläder och utrustades ofta med traditionella accessoarer och fick sedan posera efter fotografens order.²⁰ I slutet på 1800-talet var bilden av indianen klart tudelad; den gode vilden eller den onde.²¹ Där den gode vilden stod för saker som enkelhet, frihet och det vackra medan det onde var fattigdom, barbarism och beroende. I slutet på 1800-talet, framförallt efter de sista indiankrigen men även tidigare, började man frukta att indianerna och deras kultur skulle försvinna.²² Det kan kanske tyckas märkligt att man blev rädd att det skall försvinna som man ägnat 300 år att försöka förintä. Men det är här viktigt att notera att det inte är i köttet man ville bevara indianen och hans kultur utan bara på fotografier och på museer.²³ Det är också så att efterhand som hotet från indianen avttog blir bilden av honom mer positiv och han blev viktig för amerikanens självbild som just amerikan. Han användes som ärofull symbol för nationen som till exempel på 3-dollar myntet i guld som gavs ut 1854.²⁴ Man beundrade indianens vilja att dö för sin frihet och sitt sätt att leva. Och det är kanske inte märkligt att ett folk som såg Patrick Henry, mannen som sade ”give me liberty or give me death”, som en hjälte fann detta tilltalande. Indianen kom att ses som den förste amerikanen och fullständigt nödvändig när amerikanen skulle definiera sig själv. Konsekvenserna blev framförallt två sorters fotografier, dels de där indianens kultur och livsstil skulle bevaras för eftervärlden och dels de där berömda slag från indiankrigen återskapas.²⁵

Men trots den mer positiva bilden av indianen anses han inte kunna bestämma sitt eget öde. Det är och förblir den vite amerikanen i någon sorts patriarkalt förhållande som vet vad som är bäst för indianen.²⁶ Jämför här gärna med föräldrar som bestämmer över sitt barn eftersom de anses veta bättre än barnet själv. Lösningen blir som vi redan varit inne på att bevara indianen, hans kultur och livsstil på foto och i museer medan man gör allt för att försöka omskapa den verkliga indianen till modern amerikan, han skall alltså assimileras. De skall få utbildning som i all väsentlighet syftar till att göra dem vita.²⁷

---

²⁰ Maxwell, 1999. *Colonial Photography*. S. 100.

²¹ Här åsyftas det engelska orden noble:ignobel. Det är svårt att hitta en bra översättning till ignoble därför väljer vi att kalla det för den gode respektive den onde vilden.

²² Maxwell, 1999. *Colonial Photography*. S. 103-104.

²³ Maxwell, 1999. *Colonial Photography*. S. 113.

²⁴ Maxwell, 1999. *Colonial Photography*. S. 104.

²⁵ Maxwell, 1999. *Colonial Photography*. S. 105.

²⁶ Maxwell, 1999. *Colonial Photography*. S. 108.

²⁷ Maxwell, 1999. *Colonial Photography*. S. 115.

1.6 Bakgrund – den nordamerikanske indianen och myten om västern

1.6.1 The Westward movement och Manifest Destiny.

Rörelsen av nybyggare västerut från de mer tätbefolkade områdena, i vad som idag är de östra delarna av USA, började redan på 1780-talet och brukar kallas för *The Westward Movement*. En häftig befolkningsökning, stora familjer på små farmar, gjorde att utflugna barn var tvungna att söka sig land att bruka.²⁸

I spetsen gick pälsjägare och guldletare. Dessa följdes av farmare som röjde mark, odlade upp jorden och skapade de första bosättningarna i vildmarken.²⁹

Detta område brukar kallas för *the frontier* och är gränsen mellan det civiliserade tämjda och det ociviliserade otämjda. En gräns som hela tiden flyttade västerut efterhand som nybyggarna sökte sig västerut. Det kanske tydligaste exemplet på detta för oss svenskar är Vilhelm Mobergs Karl-Oskar och Kristina, som anländer till, och egentligen bortom, *The Frontier* i mitten av 1800-talet. När deras historia är slut är landet tämjt och civiliserat och *The Frontier* har flyttat västerut, något den kom att fortsätta göra tills Stilla Havet var nått.

När vi talar om Stilla havet och hur det nås av den framryckande civilisationen måste vi också tala lite om *Manifest Destiny*. Detta var tanken på att USA var ödesbestämt, att kontrollera hela landmassan mellan Atlanten och Stilla Havet.

Efter frigörelsen från Spanien kom Mexiko att behärska enorma och glest befolkade områden i vad som idag är västra USA. Länder som Storbritannien och Ryssland hade också visat att de var intresserade av dessa områden.³⁰ Men det blir USA som under 1800-talet drar det längsta strået, helt i enlighet med *Manifest Destiny*. Man skulle alltså kunna tänka sig en helt annan utveckling, men både ryska och brittiska kolonier i västra USA. *Manifest Destiny* uppkom i denna realitet. Begreppet sägs ha myntats i en tidningsrubrik på 1840-talet, men kom snabbt att spridas.³¹

Idéerna var ett rent anglosaxiskt (vitt) projekt, som skulle göra USA till *The Area of Freedom*. En frihet som i allt väsentligt bara skulle gälla vita amerikaner. De

---

²⁸ Eliasson, 1996. *USA:s Historia fram till 1865*. S. 29-30.

²⁹ Eliasson, 1996. *USA:s Historia fram till 1865*. S. 29.

³⁰ Eliasson, 1996. *USA:s Historia fram till 1865*. S. 65.

³¹ Eliasson, 1996. *USA:s Historia fram till 1865*. S. 66.

latinamerikanska och indianska folk och kulturer som redan existerade i området sågs som mindre värda och underlägsna, ödesbestämda att trängas undan av den framryckande civilisationen.³²

1.6.2 The Trail of Tears.

Efterhand som antalet vita nybyggare ökade och *The Frontier* flyttades västerut, kom konflikten med indianerna som redan bebodde områdena att bli mer och mer akut. 1830 antogs *The Indian Removal Act* vilken innebar att alla indianer öster om Mississippi skulle förflyttas med tvång om nödvändigt.³³ Detta land, sades det, skulle förbi indianernas för evigt. Många oerhörda tragedier utspelar sig under tvångsförflyttningen av de östliga indianstammarna över Mississippi men den kanske mest kända är *The Trail of Tears*. Det är så Cherokeefolkets förflyttning till Oklahoma brukar kallas. En tvångsförflyttning som krävde många offer, 4000 är den siffra som oftast nämns och också den som står i läroboken, *Alla tiders Historia B*.

2. Bilder.

Vi har tittat på bilder i nio läromedel som spänner över högstadiet och gymnasiets A och B-kurser. I tre av böckerna *Historia A* från Interskol, *Historia kurs B* från samma förlag samt *Milstolpar Historia A* från natur och kultur fanns inga bilder av nordamerikanska indianer. I övriga böcker har vi dock funnit minst en bild, i de flesta fall flera. Det rör sig i en majoritet av fallen om porträttsfotografier. Porträttsbilder av just den typen som Maxwell skriver om. Men också om reproducerade konstverk samt någon illustration som med all säkerhet är producerad för läromedlet i fråga. Att vi inte kan med säkerhet säga om detta är fallet beror på att källförteckningen över bilderna i böckerna är minst sagt bristfällig. Det är svårt att få reda på när fotografier är tagna, tavlor är målade, vem som står bakom dem och i vilken kontext de är framställda. Det verkar som om den regerande uppfattningen bland bildredaktörerna är att det räcker med bilden som sådan. Det är alltså en seende bild som vi varit inne på tidigare. Det räcker med att titta på den för att förstå den. Något som också styrks av böckernas brist på problematisering av bildmaterialet. Dock finns undantag i avseende källhänvisningar, framförallt i *Alla tiders Historia B*.

---

³² Eliasson, 1996. *USA:s Historia fram till 1865*. S 65.

³³ Eliasson, 1996. *USA:s Historia fram till 1865*. S 36-39.

Av de nio böcker som är med i undersökningen är två riktade till Högstadiet, *Levande historia 7-9* samt *SO-S, Historia. Ämnesboken*. De resterande sju, *Milstolpar – Historia A*, *Alla tiders historia B*, *Historia - Gymnasieskolan kurs-B*, *Historia A*, *Historien omkring oss*, *EPOS Historia A* samt *Sekvens Historia A* riktas till gymnasiets A och B-kurser.

En stor del av bilderna har någon form av konflikttema om så bara genom att vapen finns med i bilderna. Men också bilder av rent militära drabbningar finns, men mycket få som behandlar någon form av vardagssituation och inga av dokumentär art. Det vill säga som avbildar något samtidigt som det händer utan att vara iscensatt.

Bilderna kommer att sorteras i tre kategorier; Porträttsbilder, reproducerade konstverk och illustrationer. Porträttsbilder är fotografier där en eller flera personer står i fokus. Det är alltså personen som är avbildad inget annat. Illustrationer är teckningar som vi vet eller starkt misstänker är producerade för användning just i läromedel. Reproducerade konstverk är mer samtida konstverk framförallt av händelser inte personer. I de fall bilden har ett namn har vi använt detta, i de fall det finns en namngiven person på bilden har detta använts. I de fall där båda delar saknas har vi namngett bilden efter dess innehåll.

2.1 Porträttsbilder

2.1.1 General Custer 1873. S. 167, *Alla tiders historia B.*

Bilden, som är ett foto finns, i kontexten indiankrig i allmänhet och i synnerhet slaget vid Little Big Horn där Custer och den amerikanska armén förlorar ett slag mot ca 2500 Siouxindianer.

På bilden ser vi general Custer som sitter i en tältstol omgiven av tre indianer, en vit man samt sina hundar (som enligt bildtexten alltid var med honom). Bildtexten lyder:

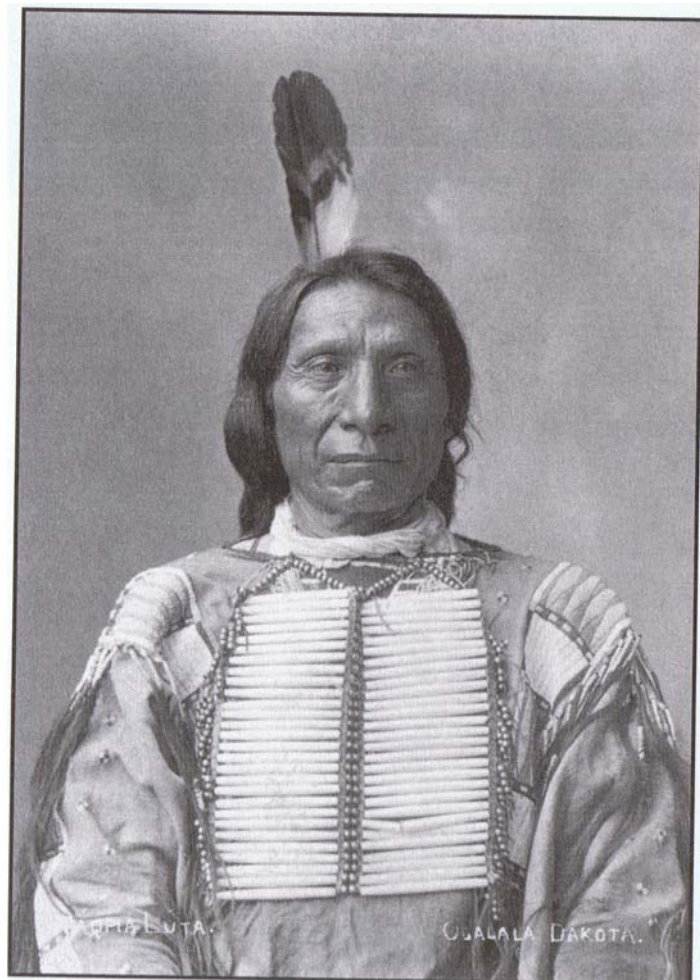
Översten George Custer fotograferad 1873 när hans soldater bevakade byggandet av *Northern Pacific Railroad*. Indianen vid Custers högra sida heter Bloody Knife. Custer medförde alltid sina hundar.³⁴

Två av indianerna flankerar Custer sittande på huk och den tredje står bakom honom. Indianen till höger heter enligt bildtexten Bloody Knife men i övrigt får vi ingen information om vad det är för människor eller vad de gör där. Är det indianer som besegrats eller är det allierade? Att det skulle vara besegrade indianer är tveksamt då alla tre är beväpnade med revolverar. Något som tyder på att de faktiskt är allierade är att Custer har en karta i knäet på vilken en av indianerna pekar. Det ser alltså ut som om han hjälper kavalleristyrkan såsom vägvisare eller de kanske diskuterar militära frågor. Det är ju inte helt ovanligt att militära

³⁴ Almgren, Almgren, Bergström, Rydén, 1996. *Alla tiders historia B.* S. 167.

ledare avbildas med en karta. Men att de nu är allierade med den amerikanska armén och den amerikanska staten behöver ju inte innebära att de inte först blivit besegrade. De tre indianerna har alla "indianaccessorier" representerade av fjädrar i håret och i kläderna, Bloody Knife har ansiktsmålning. Alla tre ser sammanbitna ut, de visar inga direkta känslor varken i ansiktsuttryck eller kroppshållning, det ser ut att vara hårda män. Men å andra sidan ser varken Custer eller hans adjutant ut att vara några dunungar heller. Vapnen i bild, de som hålls av indianerna samt ett gevär liggandes på marken talar om för oss att det handlar om krigare.

2.1.2 Red Cloud, Siouxhövding. S. 189, *SO-S, Historia*.

Fotot är placerat i samband med kapitlet USA från 1700-talet till mitten av 1900-talet. Texten beskriver bland annat att amerikanerna ansåg att indianerna var i vägen och berättar om att hundratals stammar av ursprungsbefolkningen drevs bort från sitt land till speciella reservat.

Den vite mannen gav oss många löften mindes den gamle oglalasiouxhövdingen Red Cloud. Fler än jag kan minnas men de höll bara ett: De lovade att de skulle ta vårt land och de tog det.³⁵

Här ovan har vi bildtexten till en bild på en indianhövding, mannen har långt korpsvart hår med en stor förmodad örnfjäder i nacken, som står rakt upp. Han tittar rakt fram på fotografen med en allvarlig blick. Samtidigt är det något sorgset över honom, man kan se att han lidit mycket genom alla brutna löften, dock verkar han inte ha lidit nöd på mat han ser normal ut i ansiktet varken utmärglad eller för tjock. Hövdingen bär en ”bröstplatta” format av små rullar, eller möjligtvis stavar cirka en decimeter breda i två horisontella rader som täcker bröstet från strax under halsen ner till just över naveln. Detta ”plagg” är i vit eller ljus färg, hela bilden är svartvit. Man ser hövdingen rakt framifrån och bilden är beskuren strax ovanför naveln vilket innebär att man ser armarna på mannen men inte händerna som ligger just utanför bilden. Mannen bär en utsmyckat ljus skjorta utan knappar. Skjortan är dekorerad med fjädrar samt prydd vid axlarna med vita tygstycken. Red Cloud som mannen heter är märkt i ansiktet av ett liv i det fria under en sommartid säkert stark präriesol. Han ser nämligen brunbränd och frisk ut. Man ser tydligt att det är en man, han har ett manligt utseende, raka tydliga drag en stor näsa och mun. Hövdingen ser hård, självsäker och modig ut.

---

³⁵ Ivanson, Tordai, 2007. *SO-S, Historia*. S. 189.

2.1.3 Little Big Man, Siouxhövding. S.189. *Historien omkring oss.*

Fotografiet är av Little Big Man som var en av indianernas ledare vid slaget vid Little Big Horn år 1876. Fotot finns i avsnittet som behandlar USA under 1800- talet. Han tillhörde oglalasiouxstammen.³⁶

Hövdingen står rak i ryggen och ser rakt in i kameran, med fast blick, han är iklädd en av dräkt med fransar längs underarmarna som hänger ner mot marken. Little Big Man håller händerna i varandra hängande framför sig strax under navelhöjd, han har långt korpsvart hår som hänger ner över bröstet på båda sidor om huvudet. Det ser ut som om han har flätat håret i två stycken långa flätor som sen är klädda med någon form av tyg, men det är svårt att se då bilden är i svartvitt. I håret bär han en fjäder. Även denna hövding bär en bröstplatta av vita rörformade snäckor. Vid sidan av indianhövdingen kan man se hans stora fjäderskrud som

³⁶ Namnet sioux används ofta i läroböckerna, men siouxindianernas namn på sig själva var Lakota eller Dakota, vi väljer att även i fortsättningen använda begreppet Sioux.

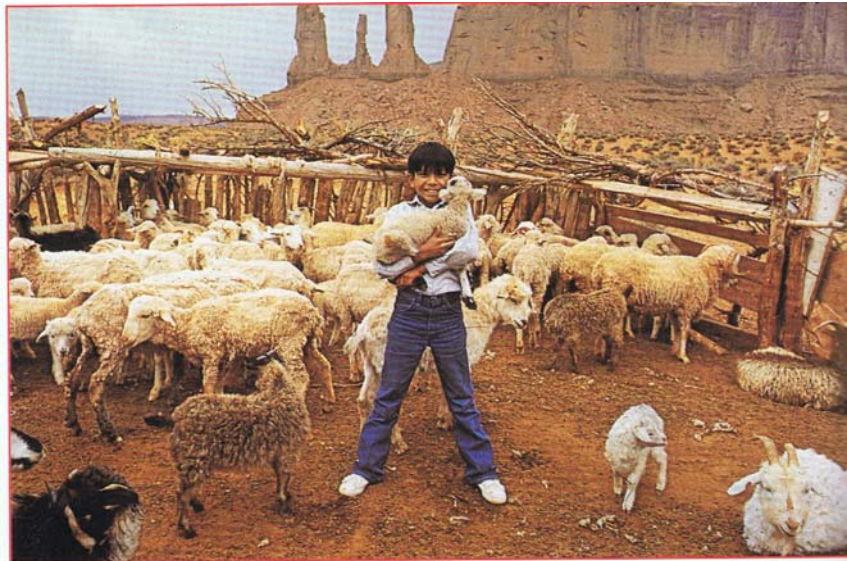
står eller hänger på en liten stolpe. Han ser inte ut att vara klädd för krig utan det är snarare någon form av högtidsdräkt, som han förmodligen tagit på sig speciellt för fotografens skull.

I texten på sidorna som ligger närmast bilden så skriver författaren under rubriken; *Ursprungsbefolkningen dödas*, om hur dessa utrotas. Han skriver också om hur indianerna fördes under vapenhot västerut till trakter där de hade svårt att försörja sig, och att de samlades i särskilda reservat. Vidare så är detta en lite mindre bild som ligger insprängd i den större bilden av Custers "last stand". Författaren nämner också i bildtexten att Little Big Man var en av indianernas ledare vid Little Big Horn.

Little Big Mans bild är infälld i den större bilden av slaget vid Little Big Horn, på något sätt förmedlar bilden en känsla av Davids kamp mot Goliat, där indianerna och i det här fallet Little Big Man står för David, som vinner striden precis som indianerna, mot alla odds.

Ingen av Custers soldater överlevde för att rapportera, men alla är väl överens om att indianerna var mångdubbelt fler än general Custers 212 soldater. På något vis får man en känsla av sympati för indianhövdingen Little Big Man, här kom ju trots allt de vita och tog över hans land, hans förfäder hade bott här i tusentals år. Här kan man återknyta till Maxwell. Som menar att man ville bevara indianerna men bara på bild och i museér. Det var därför man var mån om att dokumentera indianerna med hjälp av kameran.

2.1.4 Navajopojke S. 170. *Alla tiders historia B.*

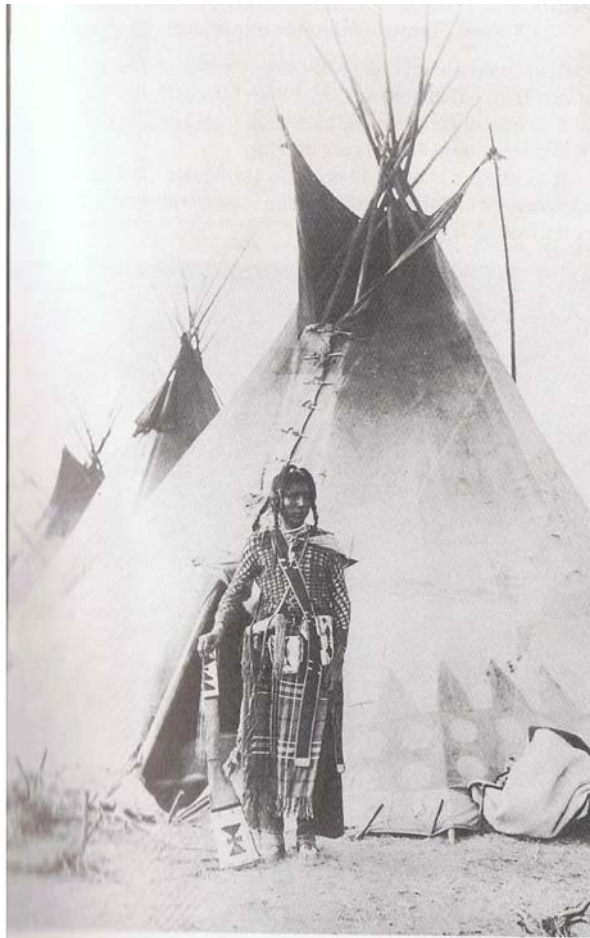
Fotografiet hör till ett stycke i boken som avhandlar hur indianerna har det i dagens USA. Bildtexten lyder: ”Får och kor har alltid utgjort den ekonomiska grunden för Navajoinianerna i sydvästra USA.”³⁷

På bilden står en pojke i uppskattningsvis 10-12 års ålder i en inhägnad omgiven av får och med ett lamm i famnen. Inhägnaden ser illa konstruerad ut, det ser ut som man har spikat upp vad man haft tillgängligt, plankor, vad som ser ut som kasserade inredningsdetaljer och toppat med döda grenar. Miljön är öken eller halvöken förmodligen i Arizona eller New Mexico något som bekräftas av det faktum att pojken är navajo men också av bildtexten. Pojken ser glad ut och hans ansikte pryds av ett stort leende. Han är klädd i vad som ser ut som en jeansskjorta, jeans och vita gymnastikskor. Det är den enda bild av indianer från moderna tider som finns i de böcker vi studerat. Vilket kanske inte är så märkligt med tanke på att det ju faktiskt rör sig om historieböcker. Men vad som är lite märkligt är att om man nu ville ha en modern bild av indianer har valt en bild som undantaget det faktum att bilden är ett fotografi i färg och pojkens kläder skulle kunna vara för 200, eller 2000 för den delen, år sedan. I och för sig redogör texten för att indianerna även idag har det fattigt och eländigt. Men även att det är en minoritet som fortfarande lever i reservat. Låt vara att det är en stor minoritet men ändå en minoritet. Frågan är varför man väljer en fårherde i reservat när han inte är representativ? Varför har man inte valt en casinochef med tanke på alla indian casinon, eller en snabbköpskassörska eller en fabriksarbetare?

---

³⁷ Almgren, Almgren, Bergström, Rydén, 1996. *Alla tiders historia B.* S. 170.

2.1.5 Indiankvinna framför Tipi. S. 331. *Levande Historia*.

Fotografiet som är i svartvitt, och finns i avsnittet USA blir en stormakt, föreställer vad vi förmodar är en indiankvinna framför sin tipi, hon är klädd i en smårutig skjorta och ett par vidbenta byxor utanpå dessa har hon svept en pläd också den i ett rutigt mönster. Hon håller ett gevärslignande föremål i höger hand, förmodligen ett gevärsfodral. Hon har handen där gevärspipans mynning skulle varit. Det finns ett målat mönster på gevärsfodralet. Kvinnan bär förmodligen någon form av högtidsdräkt, hon ser ut att vara uppklädd för detta speciella tillfälle när hon ska fotograferas. Hon bär på tre olika små väskor, som är utsmyckade med olika mönster, de två är fyrkantiga cirka två gånger två decimeter i fyrkant och den tredje är utformad som ett rör som är ungefär fyra - fem decimeter långt och cirka tio centimeter i diameter. Håret är svart och flätat i tre stycken långa flätor som räcker ner till axlarna. Hon bär också ett vitt halsband, men det är omöjligt att urskilja några detaljer på halsbandet. Indiankvinnan står rakryggad framför tältet som är det sista i en rad av tre stora tält. Tipin är minst tre meter hög om man förmodar att indiankvinnan är cirka 160 centimeter lång. Hon når upp

ungefär halvvägs på tältet. Man kan se att det har eldats inne i tältet på grund av att det finns en öppning i toppen på tipin och tältduken är svartfärgad i toppen.

Bildtexten lyder;

Förlorarna. Ordet indian får väl de flesta att tänka på prärieindianer med sina flyttbara tält - tipis. Prärieindianerna var beroende av hästen som förts till Amerika av spanjorerna på 1500-talet. Med hjälp av hästen jagade de buffel. Men de vitas frammarsch utrotade nästan buffeln, och därmed var prärieindianernas kultur dömd att gå under. Men det fanns många andra indianer. En del levde i hus i skogen, andra i murade hus i öknen. Men gemensamt för alla indianer var att de tvingades bort när de vita kom.³⁸

2.1.6 Indian till häst. S. 110. *Sekvens Historia A.*

Avsnittet i boken är rubricerat "Världen blir en helhet" och behandlar hur européerna seglar över världshaven och bland annat tar med sig hästen till Nordamerika. Här skriver författaren om att hästen var viktig för prärieindianernas jakt på bisonoxen. Bilden är med största sannolikhet tagen från en film, den är i svartvitt och den visar en manlig prärieindian till häst som befinner sig på en kulle. Det ser ut att vara en brun häst med vit bläs och den har en fläta i pannan. Man ser bilden i ett underifrån perspektiv vilket ytterligare understryker det att indianen och hästen står högt uppe och kanske spejar ut över landskapet. Mannen är iförd en

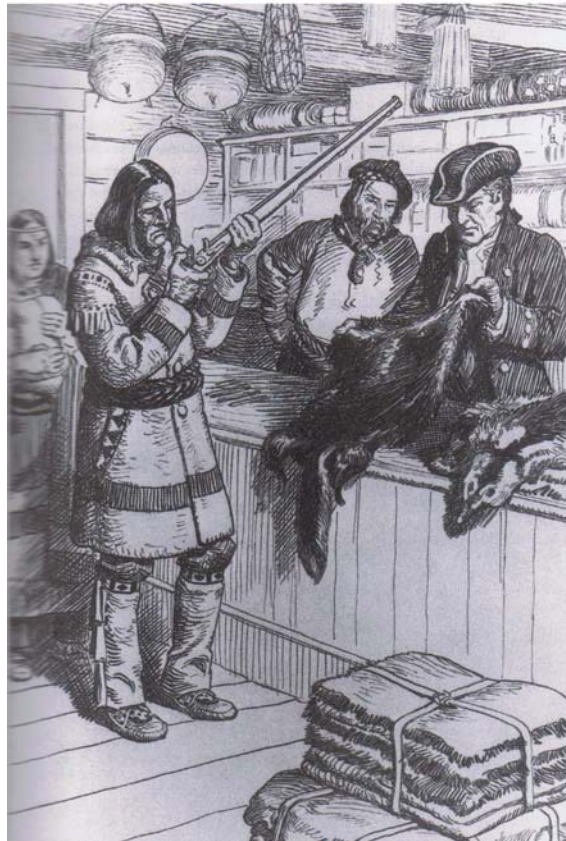
---

³⁸Hildingsson, Hildingsson, 1997. *Levande historia* 7-9. S. 331.

fjäderskrud, fjädrarna hänger ända ner längs hästens sidor. Indianen håller en pilbåge med pil i händerna. Han håller en pil i munnen mellan tänderna och ett spjut som vilar över hästens manke, vi ser dock inte spetsen som gömmer sig bakom hästens rygg. Mannen är iförd endast ett höftskynke och ett par mockasiner samt nämnda fjäderskrud, han håller ytterligare några pilar i den vänstra handen med vilken han också håller pilbågen. Indianen tycks vara i färd med att strax avlossa en pil som nu ligger över bågen som är klar att spännas. Han kisar mot solen samtidigt som han tycks ha lokaliserat ett mål för sin pil. Frågan är vad bildredaktören vill ha sagt med denna bild. Med ledning av lärobokens text så borde bilden anspela på buffeljakt, men vi kan inte tänka oss att indianerna iklädde sig den allra finaste fjäderskruden vid jakt på bisonoxe, det verkar i allra högsta grad opraktiskt.

2.2 Illustrationer.

2.2.1 Indian i handelsbod. S. 151. *Sekvens Historia A.*

Bildtexten lyder som följer:

Pälshandel hade stor betydelse för både européer och indianer. Indianerna bytte till sig vapen och andra varor för skinnen och européerna exporterade dem till Europa. Hattar av bäverskin var mode bland Europas förmögna under 1600 och 1700 – talet.

Bilden är en teckning eller målning och är i svartvitt, och finns i avsnittet som behandlar sjuårskriget och den amerikanska revolutionen. Den föreställer en manlig indian som inspekterar ett gevär i en handelsbod. Mannen håller geväret med båda händerna och riktar pipan mot taket medan han tittar på tändstiftet och ser allvarlig ut. Indianen har korpsvart glänsande långt hår och bär en lång rock som slutar strax ovanför knäna. Rocken är utsmyckad med bland annat fransar på axlarna och i höjd ett par decimeter över knäna. Han bär ett flätat skärp, samt någon form av benvärmare. Bakom indianen står en indian kvinna

som räcker mannen till axlarna, hon bär ett hårband i håret samt är klädd ett långt kjolliknande plagg. De båda står inne i handelsboden framför en disk, bakom disken står två vita män, som synar ett skinn. Det skulle kunna vara en engelsman och en fransman, den senare bär drag av en sanceulott i alla fall en basker och en scarf runt halsen synd att bilden inte är i färg, då hade troligen dessa båda plagg varit i rött, de franska republikanernas färg. ”Engelsmannen” bär en uniformsliknande rock med tillhörande hatt. Denne man håller ett svart skinn i händerna som han synar ordentligt. ”Fransmannen” tittar intresserad på. Det ligger ytterliggare fler skinn på disken. Framför disken på golvet ligger två paketer med något som liknar skinn. Indiankvinnan håller också ett paket i händerna. I handelsboden tak hänger det flera gjutjärns grytor.

2.2.2 Kontakt mellan indianer och tidiga kolonister. S. 166-167. *Levande Historia*.

Bilden är från läroboken *Levande Historia 7-9*, avsnittet där bilden finns behandlar amerikanska revolutionen när kolonierna gör sig fria. Det är en teckning med följande bildtext:

Teckningen visar kontakt mellan indianer och tidiga kolonister. Det var indianerna som visade hur man odlade majs. Kolonisterna handlade, men vapnen fick indianerna inte röra. Pålverket av spetsiga stockar visar att det inte alltid gick så fredligt till.³⁹

Bilden, som är producerad för läromedlet i fråga, visar amerikanska nybyggare (läs; engelska puritaner) som möter mohikanindianer utanför ett fort byggt i trä, palissaden består av pålar som är spetsiga på toppen. Bilden beskrivs lämpligast i tre delar: den vänstra delen består av två manliga vuxna puritaner klädda i svarta och vita kläder med svarta bredbrättade hattar. Mannen längst till vänster bär sitt gevär över bröstet, han tycks vara på sin vakt och verkar lite obekvämt med indianerna. Man nummer två är obeväpnad och samtalar med en högre indian

³⁹ Hildingson & Hildingson, 1997. *Levande Historia 7-9*. S. 166.

med mohikanfrisyr, då menar vi cirka två centimeters stubb i ett ungefär 10 centimeter brett band från pannan bak till nacken. Indianen är tatuerad i ansiktet och på armarna. Han står mellan två indiankvinnor som har bar överkropp. Kvinnorna har långt glänsande korpsvart hår. En av kvinnorna bär en flätad korg med majskolvar, hennes byst skymms av den indianske mannens armar och händer när han gestikulerar mot puritanen. Den andra kvinnan bär på ett pälsverk som skymmer hennes byst. Mohikanmannen håller en majskolv i handen och det verkar som om han vill idka byteshandel på något sätt med puritanen. Alla tre indianerna bär någon form av kjolliknande höftskynke. I förgrunden längst till vänster på bilden så syns en liten flicka i 5 – 6 årsåldern som är klädd i en brun klänning med vita manschetter på ärmarna samt ett vitt tygstycke runt halsen som täcker delar av axlarna. Den lilla flickan bär också ett vitt huckle som täcker det mesta av hennes hår bara lite av luggen skymtar fram i pannan.

I mitten längre bak i bild syns en spansk conquistador med stål hjälm och bröstplåtar i stål. Han samtalar med en fransman, en sansculott med röd mössa, vad gör de där? Enligt vår uppfattning så kom puritanerna till Nordamerika på 1600-talet, de spanska conquistadorerna tillhörde 1500-talet, sansculotterna tillhörde franska revolutionen 1789 och förknippas ju starkt med den nya unga framväxande republiken United States of America. Däremot conquistadorerna hör inte hemma på Nordamerikas västkust på 1600-talet. Kanske vill konstnären visa att spanjorerna varit med och kämpat om herraväldet i Nordamerika.

Till höger på bilden finns två grupper av människor, i den vänstra står en indian kvinna med ett barn på ryggen o talar med en puritansk man och en kvinna, det ser ut som om hon har en pumpa i händerna. Puritanerna är klädda i traditionell svart vit klädsel som utmärker puritaner. Mannen har svart hatt, men han är till skillnad från de andra puritanska männen på bilden iförd en heltäckande svart dräktliknande klädsel ungefär som en protestantisk präst med vita manchetter på ärmarna samt ett vitt tygstycke över axlarna. Mannen har vitt hår klippt enligt pottfrisyrmodell, han ger ett intryck av att vara präst. Kvinnan bär en brun klänning med ett vitt förkläde samt heltäckande schal över huvudet, ungefär som en nunna. Här märks en skillnad mot den lilla flickan, kvinnans huckle täcker hennes hår till etthundra procent. Hon bär också ett vitt tygstycke över axlarna. Den indianska kvinnan är klädd i en typ av långt klänningsliknande tyg, med en schal över axlarna. Hennes hår är glänsande korpsvart och det lilla barnets huvud sticker upp bakom kvinnans huvud. Barnet sitter i någon form av bärsele på kvinnans rygg.

Nästa grupp längst till höger på bilden består av en puritan klädd på samma sätt som övriga, han håller ett långt silverglänsande svärd i handen. Framför honom står två manliga mohikaner, med samma attribut som den andre mohikanen på bilden. Den ene sträcker sig fram efter svärdet som den vite håller i händerna. De båda indianerna har var sitt skynke/schal över axlarna. Den vänstra indianens sjal har en pälsbeklädd krage, han bär ett halsband av klor eller tänder från något djur. Den högra indianen bär någon form av amulett runt halsen, båda har några enstaka fjädrar i håret.

Mitt i bilden på marken står ett antal stubbar kvar på marken man kan se att nybyggarna förmodligen använt sig av yxor när de fällt träden, på grund av att stubbarna är spetsiga.

Stubbarna har samma spetsiga form som pålarna i träfortets pallisad som är vassa i toppen av den höga barriären. Fortets yttervägg bör vara cirka fyra meter eftersom det går en kvinna just framför väggen hon är sannolikt omkring 160 centimeter lång och hon räcker ungefär upp till en tredjedel av pallisaden. Detta imponerande byggnadsverk tyder på att det inte alltid gick så fredligt till som det visas på bilden. Fortet är byggt så stabilt att det gick att skydda sig inne bakom de höga väggarna. Det finns ett högt vaktorn insprängt i den höga träpallisaden, högst däruppe står en vakt som spejar ner mot människorna som står framför fortet.

Man kan ställa sig frågan vilka känslor som kommer upp när man ser på bilden? Den förmedlar en känsla av fredlig samvaro mellan indianerna och nybyggarna, men det ligger lite spänning i luften. Som tidigare nämnts verkar den unge mannen längst till vänster lite obekvämt med situationen, kanske har han inte så stor erfarenhet av möten med indianer. Även mannen längst till höger på bilden som håller hårt i sitt svärd och till och med till synes drar svärdet bakåt bort från indianen som sträcker sig efter det och tydligt vill känna på den silverglänsande klingan. För övrigt så är det lugnt och stilla det ser ut som om indianerna vill byteshandla eller sälja majs som indiankvinnan har i en stor korg, en annan indian kvinna med ett barn i en typ av sele eller snarare knypte på ryggen visar upp en pumpa för puritanerna, det ger också ett lugnt och stillsamt intryck. Bilder där barn finns med symboliserar ju ofta något fredligt. Det finns inga kanoner eller beväpnade soldater på bilden.

2.3 Reproducerade konstverk

2.3.1 Little Big Horn. S. 189. *Historien omkring oss.*

Bilden är placerad i avsnittet USA en ny stormakt, i kapitlet beskrivs att ursprungsbefolkningen dödas eller flyttas västerut till ofruktbara marker. Det är en målning, med följande bildtext:

Vid Little Big Horn i Montana gjorde siouxindianerna motstånd och dödade den förvirrade general Custers underlägsna styrka. År 1890 tog det amerikanska kavalleriet hämnd och slaktade 400 oskyldiga siouxer vid Wounded Knee i South Dakota.⁴⁰

Bilden visar slaget vid Little Big Horn i Montana i Förenta Staterna den 25 juni 1876, då Förenta staternas armé lider ett förkrossande nederlag. Det sjunde kavalleriet under ledning av general George Armstrong Custer utplånas till siste man av siouxer och cheyenner ledda av bland andra Hunkpapa hövdingen Sitting Bull, den unge krigsledaren Crazy Horse och olglalahövdingen Little Big Man. En intressant skrivning hittar man i Svensk Uppslagsbok

⁴⁰ Hermansson-Adler, 2007. *Historien omkring oss.* S. 189.

från 1931 där man menar att det var ”främst den sluge hunkpapaindianhövdingen Gall som överlistade Custers trupp och alla de 212 soldaterna inklusive generalen själv blev dödade på platsen”.⁴¹

Mitt i bild kan vi se Custers *Last stand* det vill säga George Armstrong Custers sista minuter i livet. I förgrunden syns de blåklädda soldaterna till fots som är totalt omringade av indianer till häst. Det stormar fram indianer mot soldaterna genom en dalgång. Totalt är ett 40-tal indianer avbildade men man får en känsla av att det finns flera indianer bakom kullarna som är på väg fram mot slagfältet. Alla de avsuttna kavalleristerna bär antingen gevär eller pistoler, Custer själv håller en pistol i varje hand. Alla indianer utom en sitter till häst. De allra flesta är beväpnade med spjut, några enstaka med pilbåge eller gevär. Indianernas beväpning är intressant. Varför avbildas de flesta med spjut, och någon med stridsyx? Är det för att visa att indianerna besegrade U.S. armén trots att indianerna bara hade spjut? Kanske vill konstnären få fram att indianerna var så oerhört många så beväpningen spelade ingen större roll, är man tillräckligt många så vinner man även över en välbeväpnad styrka. Kvalité kontra kvantitet. Eller så vill målaren få fram att indianerna är vildar som inte hör hemma i det nya amerikanska samhället.

Nästa fråga man kan ställa sig är om det verkligen var så att endast ett fåtal indianer hade gevär? Vi kontrollerade vad andra källor säger: och i boken *slaget vid Little Big Horn* med Yvonne Svenström som redaktör skriver general Philip Sheridan⁴² i sin rapport:

Omkring halv tre på morgonen den 26 juni öppnades en fruktansvärd eldgivning mot Renos ställning, och allt eftersom dagsljuset tilltog syntes horder av indianer fatta posto på höga punkter som fullständigt omringade trupperna, så att män blev träffade fastän de befann sig på motsatta sidan av de skyttelinjer från vilka skotten avlossades. Eldgivningen avmattades inte förrän halv tio på morgonen.⁴³

Om man ska tro på general Sheridans rapport så stämmer inte bilden i Hermansson-Adlers bok, där så gott som samtliga indianerna avbildas beväpnade med spjut eller yxor. Då indianerna som anföll Renos ställningar enligt Sheridan hade massivt eldunderstöd, så är det inte helt osannolikt att även en hel del av de indianer som anföll general Custer hade repetergevär.

---

⁴¹ Carlquist, Red. Svensk Uppslagsbok band 6, spalt 732, 1931 års upplaga.

⁴² År 1864 utsågs general Philip Sheridan till överbefälhavare för Unionens alla kavallerienheter. Yvonne Svenström, red. *Slaget vid Little Big Horn*, S.46

⁴³Svenström, red, 1976. *Slaget vid Little Big Horn*. S.112.

Bilden visar endast tretton kavallerister vid liv klädda i blå uniformer med gula revärer på byxorna samt guldgula axelklaffar. Militärerna bär också gråbruna hattar av en typ av cowboymodell med ett gult band. Dessa soldater skjuter alla mot indianerna med gevär eller pistoler, ytterligare två soldater har precis blivit träffade av indianernas kulor. Sex soldater ligger orörliga och till synes döda på marken tillsammans med tre döda kavallerihästar. Endast två indianer har blivit träffade men förefaller vara vid liv. En indian till vänster i bild skjuter med pistol mot en soldat som blir träffad av skottet. Det ligger en tät krutrök över huvudena på de blåklädda soldaterna. De flesta indiankrigarna har bar överkropp samt bär en fjäderskrud i håret. En majoritet av indianerna bär gula långbyxor med röda revärer. Custer själv står i mitten på bilden omgiven av soldater. Han står bredbent och avfyrar sina båda pistoler samtidigt. Generalen har samma klädsel som sina soldater dock med en viss skillnad, han bär gula handskar något som bara ytterligare en soldat är iförd. Han har stolt hållning och tycks vara större än sina soldater, både längre och kraftigare. Förmodligen har konstnären varit mån om att framhäva att här har vi med en stor ledare att göra, stor i dubbel bemärkelse. Konstnären har även avbildat en indian som rider till synes utan fruktan med sin pilbåge spänd rakt mot Custer. Denna indian har också en framträdande roll på bilden även om han inte framställs som större än sina kamrater. Det är inte så svårt att förstå varför författaren valt att ta med denna bild i sin bok, förklaringen ligger troligen i det som Yvonne Svenström skriver i boken *slaget vid Little Big Horn*;

Custers katastrofartade nederlag i indiankrigens elfte timme kom som en chock för ett Förenta staterna som vant sig vid tanken på att indianerna var en underkuvad ras som inte längre utgjorde något egentligt hot mot en modern och effektiv armé, och det uppseende slaget väckte var enormt.⁴⁴

Att leva sig in i bilden som föreställer Custers sista strid är inte så svårt, det känns som om man sitter på första parkett som åskådare när det formligen myllrar fram indianer bakom kullarna. Men det är så bilden är målad, den är skapad av en vit konstnär för en vit publik ämnad att skapa sympati för Custer. Den är så att säga målad ur Custers perspektiv.

---

⁴⁴ Svenström, red, 1976. *Slaget vid Little Big Horn*, omslagets sista sida.

2.3.2 Pennsylvaniafördraget. S. 138. EPOS för Gymnasieskolans A-kurs.

Bilden finns i kapitlet den amerikanska revolutionen. I sammanhanget beskrivs hur engelsmännen slår sig ner i Nordamerika. Bildtexten lyder:

Under 1600-talet var förhållandena mellan indianer och vita relativt jämbördigt. Båda sidor var intresserade av fredlig samlevnad. Bilden visar hur engelsmännen år 1681 slöt fördrag med indianerna angående Pennsylvanias kolonisering.

Bilden är en målning i färg. Den föreställer en grupp amerikanska köpmän, de flesta iklädda trekantiga svarta hattar som försöker sälja tyg till en grupp indianer. Alla indianerna utom en har bar överkropp, den indianske man som sitter längst fram till höger på bilden har dessutom bara ben. En enda indian har någon form av schal eller skyнке över axlarna och det framställs som om han är någon form av ledare för indianguppen, han bär också en fjäderskrud i håret. Framför honom ligger två vita köpmän på knä och det verkar som sagt som om dessa vill sälja tyget till den nämnde indianen. Den ene vite mannen håller en vit tygrulle i händerna. De två vita männen som ligger på knä är betydligt yngre än de sex vita köpmännen som står ett par steg bakom dem. De sex männen är ordentligt påklädda med både rockar och en form av korta byxor med tillhörande strumpor och skor. Längst till vänster på bilden står och sitter det två

unga män, det remarkabla med dem är att de är klädda i kjol. Den ene unge mannen står och lutar sig mot en koffert och den andre sitter på en liknande koffert. Det verkar som om lådorna är nyanlända till staden, tydligen befinner sig människorna i en hamn, vi ser nämligen en flod eller ett hav eller en sjö i bakgrunden. Ynglingarna tycks vakta lådorna med det dyrbara tyget. De två köpmännen som ligger på knä framför indianerna har också en låda med sig och har just tagit upp en tygrulle. Längre bak i bilden syns det vatten och där finns det ett antal båtar av olika storlek. Det finns elva vuxna indianer på bilden och till synes är alla utom en man. Den person som vi tror är kvinna bär ett silverglänsande pannband i sitt hår och hon har kvinnliga drag i ansiktet, hon har framställts med mycket mjukare drag. Hon har också bar överkropp men hon håller den ena armen på ett sådant sätt så den döljer hennes byst. Hon har svart glänsande hår som är flätat i en hästsvans i nacken plus två korkskruvslockar vid tinningarna. Mellan henne och två högresta indianer i fjäderskrud står det två små indianska barn, som tittar nyfiket på tygrullen.

2.3.3 The Trail of Tears, Robert Lindeneut. S. 158. *Alla tiders Historia B.*

Tavlan avbildar, och används som illustration till ett textavsnitt om *The Trail of Tears*, cherokeesernas tvångsförflyttning västerut till indianterritoriet (Oklahoma). Se avsnittet på sidan 12 för mer information om *The Trail of Tears*.

Bilden innehåller i förgrunden ett antal indianer både till häst och till fots och i bakgrunden åker de på prärievagnar. Tåget av människor ser ut att börja bakom en kulle bortom bild för

att tåga förbi betraktaren i en båge och försvinna ut ur bild till höger. Himlen är mörk, nästan blågrå som inför ett annalkande oväder. Dock är himlen, bakom den punkt där indiantåget kommer fram bakom kullen, ljus. Detta skulle kunna tolkas till indianernas nackdel. De lämnar det ljusa civiliserade landet för att ta sig in i vildmarken den mörka ociviliserade, ungefär som i Progress. Eller är det så att den ljusare himlen representerar ett ljusare förflutet. Indianerna i tåget har lämnat sitt hemland och de goda tiderna bakom sig och går nu en mörk framtid tillmötes. Det torde vara så att den sistnämnda tolkningen ligger närmast sanningen. Händelsen som tavlan avbildar är ett lysande exempel på en tolkning av konsekvenserna av *The Westward movement* och *Manifest destiny*. Bildtexten lyder:

Tårarnas väg, Trail of tears, kallar cherokeeserna den tragiska händelse 1838 när dom fördrevs från sina gamla områden till Oklahoma. Målning av Robert Lindeneut.⁴⁵

Människorna på bilden är av varierande art och slag. Från kvinnan till häst insvept i en filt med böjd rygg och ett sorgset uttryck i ansiktet, till den manlige indianen. Också han till häst med rak rygg, fast blick och med ett gevär vilande över sadelknappen. Han ser inte nedslagen ut, snarare stolt trots motgången. Tre vita soldater syns också i bild, en i förgrunden och två i bakgrunden förmodat vaktandes indianerna på deras väg. Dock blir då indianen med vapen problematisk. Om man avdelade soldater att vakta indianerna skulle man då tillåta dessa indianer att vara beväpnade? Kanske är det så att soldaterna finns där för att skydda tåget? En sak som ovanligt nog helt saknas i bilden är de vanliga indianaccessoarerna. Det finns inga fjädrar, pärlor, spjut (med eller utan fjädrar) eller halvnakna indianer med hjortskinsbyxor. Hade man inte vetat att det var indianer...

---

⁴⁵ Almgren, Almgren, Bergström, Rydén, 1996. *Alla tiders historia B*. S. 158.

2.3.4 Progress 1872, John Gast. S. 164. *Alla Tiders Historia B.*

Bilden används för att illustrerar det stycke i boken som behandlar *Manifest Destiny, The Westward Movement* och dess påverkan på ursprungsbefolkningen och deras samhällen. Bildtexten lyder: ”Manifest Destiny, enligt en målning från 1872 av John Gast.”⁴⁶

Bilden kan delas in i tre delar från vänster till höger, eller egentligen från väster till öster. I den västra delen befinner sig ett antal indianer, en morrande björn och en flock bufflar. Alla på väg mot väst ut ur bild. I bildens mittersta del kommer en grupp vita män. En är, att döma av klädseln, sannolikt pälsjägare. En annan bär en spade och en hacka och skulle kunna vara en bonde på väg att leta land att odla upp. Eller så skulle han kunna vara prospektör som letar guld eller någon annan exploaterbar rikedom. Två av männen går ej att yrkesbestämma, men det är klart att alla fyra är på väg västerut in i vildmarken. Ovanför dem befinner sig en prairievagn, även den i rörelse västerut och alldeles full av landsökande nybyggare får man förmoda, men man ser dem inte. Ännu lite längre upp finns en man på en galopperande häst, det skulle kunna vara en ponnyexpressryttare, det system av hästburna ”brevbärare” som användes innan telegraflinjerna blivit dragna. I den extrema bakgrunden kan vi se ett vagntåg av prairievagnar också detta proppfullt av vita nybyggare kan man misstänka då de inte heller här syns. Mellan vagntåget och mannen på den galopperande hästen skymtar en indianby mycket svagt. Det ser ut som ett antal tält och några indianer som dansar.

⁴⁶ Almgren, Almgren, Bergström, Rydén, 1996. *Alla tiders historia B.* S. 164.

Längst ner i bildens östra kant går två bönder bakom en oxförspänd plog och plöjer sin åker. En diligens är på tur, och ovanför denna ett tåg. Det går också en telegraflinje här, och i bildens övre del ännu ett tåg. I den extrema bakgrunden i övre höger hörn ser vi en flod (Mississippi?) tätt trafikerad av diverse sorters båtar (alla dock moderna, inga kanoter). I förgrunden i mitten av bilden svävar en vitklädd kvinna, hon ser ut som en ängel eller kanske gudinna. I sin högra hand håller hon en bok med titeln *School Book*, i armvecket har hon en kabelrulle från vilken telegraflinjen utgår. Bildens tre delar skiljer sig också markant i ljussättning. Den västra delen är betydligt mycket mörkare än den östra. Himlen ovanför den västra delen är molnig men ser ut att spricka upp bakom ängeln.

Hela målningen är sprängfylld av symbolik, mycket av den relativt tydlig. Symboler för det vi talat om innan och nu skall vi försöka bena ut dessa. Bildens tre delar från vänster till höger torde representera vildmarken, det icke än tämjda landet fullt av indianer och vilddjur även om de är på väg bort. Bildens mittersta del är *The Frontier* hit har den vite mannen nått och påbörjar civiliseringsarbetet. Den högra delen är det redan civiliserade landet, här är processen färdig, järnväg och telegraflinjer är dragna, marken är uppodlad och produktiv. Det här är USA, det andra är vad som skall komma att bli USA, i alla fall om man trodde på *Manifest Destiny*. Ljuset kommer härifrån, kanske från en uppgående sol som inte finns i bild. Detta förklarar skillnaden i ljus vi talade om tidigare. Med nybyggarna och den civilisation de medför kommer också ljuset. Kvinnan på bilden svävar i luften och är alltså inte helt mänsklig. Istället representerar hon med all säkerhet det ödesbestämda i *Manifest Destiny*. Det skulle kunna vara någon form av ödesgudinna. Hon håller som redan tidigare sagts en skolbok i sin hand, hon kommer med andra ord med kunskap till den mörka vildmarken. Ett par ord kanske skulle sägas om de två bönderna som plöjer sin åker i bildens högra nederkant. Deras mark är nu produktiv istället för att tidigare inte ha använts av indianerna. Inte använts på ett av västerlänningar godkänt vis i avseende produktivitet. Där också landets produktivitet skall tämjas och formas, mat och råvaror skall odlas och exploateras inte samlas in. Marken är nu tämjd och producerar varor till civilisationens nytta. Marken är också deras, med andra ord ägd. Och egendom, privat sådan, är intimt förknippad med civilisation ända sedan John Locke. Locke menade att ett tillstånd utan privat ägande blir ett tillstånd av osäkerhet, alltså där rätten till det du äger, både egendom och kropp, inte garanteras kan inte civiliseras. Medborgarna sluter sig samman i en frivillig överenskommelse där just egendom garanteras

och därmed skapas staten och civilisationen. Frihet menar Locke kan inte existera där rätten till privat ägande inte existerar.⁴⁷

---

⁴⁷ Lorenzoni, 2007. *Att färdas under dödens tecken. Frazer, imperiet och den försvinnande vilden*. S. 196-97.

3. Avslutande diskussion och resultat.

När vi nu börjar närma oss slutet på denna undersökning kan det vara intressant att se tillbaka på de förväntningar vi hade när vi började. Det var egentligen aldrig någon tvekan om att det material vi valt att studera skulle kunna ge ett intressant resultat. Dock blev vi förvånade över hur tydligt resultatet blev.

Mycket av det både Jahoda och Maxwell tar upp i sina böcker finns mycket tydligt med i våra läromedel. En av de första saker man märker är hur vissa "indiantyper", företeelser samt accessoarer är överrepresenterade bland de bilder vi valt att studera.

Till att börja med när man ser på de "indiantyper" som finns avbildade, ser man fort att prärieindianen är grovt överrepresenterade. Eller i alla fall liknar de människor som spelar prärieindianer i populärkulturen. De indianer som levde på annat vis än som buffeljagande nomader får mycket lite utrymme, både bildmässigt och textmässigt. Det verkar som om prärieindianen är den normale indianen. De som inte var nomader ses som ovanliga, i alla fall om man får tro dels bildmaterialet och till viss del texterna som hör till. Den kan vara ett exempel på att man homogeniserar det som är annorlunda. Eller så är det just det vi precis var inne på, populärkulturen, som spökar. Bildredaktörer och läroboksförfattare har också läst Bill och Ben och sett Cowboyfilmer. Inte heller de torde vara immuna mot stereotyper. Men samtidigt som man homogeniserar den grupp man avbildar visar man det exotiska. Även detta är frekvent förekommande. Pärlor, spjut, pilbågar, fjädrar och skinnkläder fullständigt väller mot oss när vi tittar på bilder av den amerikanska ursprungsbefolkningen. Hur hade svenskar setts om vi alltid avbildats i folkdräkt eller högvaktsuniform? Det blir med andra ord; alla indianer är mer eller mindre lika men de är inte lika oss. De verkar också bli till i samband med oss, eller egentligen den vite nybyggaren. Bilder där indianer interagerar med vita finns i massor. Men det finns inga bilder där indianer samspekar, fredligt eller på annat vis med andra indianer. Indianen verkar endast bli intressant i förhållande till den vite. Den vita historien blir på detta sätt kryddad med lite konstiga folk och företeelser. Till viss del, om än ytterst lite, tas indianernas historia före 1492 upp, och då enbart i texten aldrig i bilderna.

Det är, som sagt, i mötet med europeén som indianen blir till om vi får tro våra läromedel. När vi talar om mötet mellan indianer och kolonister/nybyggare kommer vi osökt in på den konflikt detta medför. Nästan alla bilderna innehåller något som kan tolkas som ett konflikttema. Det är vapen, soldater, folkfördrivningar, befästningsverk, rena bataljer

antingen var för sig eller i samma bild. Visst är det så att konflikten är ett ofta förekommande fenomen genom historien. Men det finns också en fredlig historia i Europa såsom i Nordamerika både före och efter 1492. Den ser man dock inte mycket av. Även en mer dold form av konflikt kan skönjas i en del av bilderna. Den mellan det civiliserade västerlandet och det ociviliserade, det vill säga indianernas land. Den vite mannen kommer med det moderna och bra allt medan indianen försvinner in i en icke definierad vildmark. Och där verkar han finnas kvar än idag. Den enda av bilderna med modernt tema, den med Navajopojken, är placerad i ödemarken någonstans i sydvästra USA. Detta trots att texten handlar, i alla fall till viss del, om hur indianerna faktiskt fått det bättre. Andra indianer torde, med ledning av siffrorna i texten, vara betydligt mer representativa än en herdepojke. Eller, om man nu vill illustrera indianernas fattigdom, varför inte avbilda fattiga indianer i stadsmiljö där de flesta indianer idag torde bo? Är det så att vi fortfarande anser att indianen hör hemma i obygden, i den ociviliserade ödemarken med bara ett par får mellan sig och svälten. Det är i alla fall det intryck bilden ger även om vi har svårt att tro att det var det personen som valde bilden ville uttrycka. Detta är kanske det tydligaste exemplet på det största problemet med bilderna som de används i de läromedel vi tittat på. Det är inte de vi listat ovan, exotism, stereotyper et cetera. Dessa brister skulle man kunna leva med eller till och med dra nytta av om de hade problematiserats i texten. Detta görs inte på ett enda ställe i en enda av böckerna.

Inte en enda fråga ställs i texterna till bilderna. Till exempel: Såg indianer ut såhär? Lever/levde de såhär? Är den här bilden representativ? Var kommer den ifrån? I vilken kontext är den producerad? Bilderna verkar leva ett eget liv vid sidan av texten. För även om bilderna relativt ofta fungerar i samband med texten (de avbildar på något vis det texten handlar om, dock inte alltid) blir de sällan mer än en prydnad. Dessutom en prydnad som bildredaktören verkar anse ska förstås utan vidare problematisering. När man till detta lägger hur stereotypa många av bilderna faktiskt är blir detta ytterst problematiskt.

Bilder som skulle kunna komma från en John Wayne film används alltså utan vidare behandling för att informera unga människor om historiska skeenden och människor både i dåtid och nutid.

4. Litteraturförteckning

Alm, Lars-Göran, *Milstolpar - Historia A* (Järfälla: Natur&Kultur, 2007)

Almgren, Hans, Bergström, Börje, Almgren, Birgitta, Rydén, Josef, *Alla tiders historia B* (Malmö: Gleerups förlag, 1996)

Andersson, Lars, Berggren, Lars & Zander, Ulf (red), *Mer än tusen ord, Bilden och de historiska vetenskaperna*. (Lund: Nordic academic press, 2001)

Carlquist, G (red) *Svensk Uppslagsbok* band 6, spalt 732, 1931 års upplaga

Eliasson, Leif, *USA:s historia till 1865* (?:?, 1996)

Elm, Sten, Thulin, Birgitta, *Historia – Gymnasieskolan Kurs B* (Malmö: Interskol, 1995)

Elm, Sten, Thulin, Birgitta, *Historia A* (Limhamn: Interskol, 2007)

Hermansson Adler, Magnus, *Historien omkring oss*, (Nacka: Liber, 2007)

Härenstam, Kjell, *Skolboks-islam – Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap* (Göteborg: Göteborgs Universitet, 1993)

Ivansson, Elisabeth, Tordai, Mattias, *SO-S, Historia "Ämnesboken"* (Nacka: Almqvist&Wiksell, 2007)

Jahoda, Gustav, *Images of savages – Ancient roots of modern prejudice in western culture* (London: Routledge, 1999)

Karlsson, Sten-Gösta och Lövgren, Staffan, *Bilder i skolan* (Lund: Studentlitteratur, 2001)

Hildingsson, Lars, Hildingsson, Kaj, *Levande Historia 7-9* (Natur&Kultur: Stockholm 1997)

Lorenzoni, Patricia, *Att färdas under dödens tecken – Frazer, imperiet och den försvinnande vilden* (Göteborg: Göteborgs Universitet, 2007)

Maxwell, Anne, *Colonial Photography and exhibitions – Representations of the "native" and the making of european identities* (London: Leicester University Press)

Sandberg, Robert, Karlsson, Per-Arne, Molin, Karl, Ohlander, Ann-Sofie, *EPOS Historia A* (Stockholm: Almqvist&Wiksell)

Sjölin, Jan-Gunnar(red) *Att tolka bilder* (Lund: Studentlitteratur, 1993)

Sparman, Anna, Torell, Ulrika, Åhren-Snickare, Eva (red), *Visuella spår* (Lund: Studentlitteratur, 2003)

Svenström, Yvonne (red) *Slaget vid Little Big Horn* (Avesta: Linqvist, 1976)

Öhman, Christer, *Sekvens Historia A* (Järfälla: Natur&Kultur, 2007)